

Jemalderlegetøj?

Af Per Lysdahl

Fra alle oldtidsperioder kendes der genstande af så lille størrelse, at de ved navngivningen i den arkæologiske litteratur er blevet forsynet med forleddet *miniature*: miniatureøkse, miniaturelerkar osv. Om funktionen af sådanne genstande har der imidlertid ikke været enighed. Et er imidlertid i mange tilfælde sikkert: de har ikke kunnet have haft samme funktion som de tilsvarende genstande i «normal» størrelse. Det er foreslået, at de kan være kultgenstande, amuletter, legetøj eller produkter fremstillet for at slippe billigere ved medgivelsen af gravgaver. Da miniaturegenstandene er så forskelligartede og fundet i mange forskellige sammenhænge, må man sikkert regne med alle mulighederne.

I det følgende skal behandles nogle genstande, der *kan* have været anvendt som legetøj. Som noget generelt for legetøj kan nævnes, at det enten frembringer lyd eller efterligner ting fra de voksnes verden. Fra oldtiden er der kun få ting, der med rimelig sandsynlighed kan kaldes legetøj. En af dem er et lille bitte lerkar fundet på en jemalderboplads på Mols (1). Formatet tyder på, at karret kun kan være lavet af barnefingre. Først op i historisk tid kommer vi på mere sikker grund (2). Dels har vi skriftlige kilder, dels må i hvert fald den sidste af de ovenfor nævnte tolkninger afvises på grund af Kristendommens indførelse.

I årene 1963-65 undersøgte Vendsyssel Historiske Museum, Hjørring, en hustomt fra overgangen mellem førromersk og romersk jernalder på Grønhedens Mark sydvest for Sæby (3). Det var et hus af den traditionelle

ældre jernalders type, men af forholdsvis store dimensioner. Tillige havde det et kompliceret kælderanlæg, der delvis var bygget af sten. Altså alt i alt en hustomt ud over det normale. På samme lokalitet konstateredes ved søgegrøfter og luftfotografering endnu en del hustomter. Disse er ikke undersøgte, så det indbyrdes tidsforhold mellem husene kendes ikke.

Et par år efter undersøgelsens afslutning blev hustomten publiceret af Palle Friis og denne artikels forfatter (4). I forbindelse med gennemgangen af de fundne genstande blev der afbildet et miniaturelerkar og en miniatureildbuk, som blev fundet nær hinanden på gulvniveauet, og »som (skrev vi) vist kun kan betegnes som legetøj«. En nærmere diskussion om denne tolkning blev ikke ført. Det skal forsøges i det følgende.

På fig. 1 ses de to miniaturegenstande fra Grønhedehuset. Lerkarret, der er lettere defekt, er 5,5 cm højt. Leret indeholder ret groft magringsmateriale, der gør overfladen lidt ujævn. Ildbukken er 4,2 cm høj og fint udformet. Da ildbukken ikke indeholder groft magringsmateriale, kan de to genstande ikke være lavet af samme klumper. Det forhindrer selvfølgelig ikke, at de kan være lavet af samme person på samme dag. Der er imidlertid fundet endnu to miniaturelerkar i Grønhedehuset. Men da de henholdsvis er fundet i væggrillen og i et formodet stolpehul, taler det ikke imod at betragte miniaturegenstandene på fig. 1 som et samlet sæt.

Nu er miniaturelerkar ikke helt ukendte i ældre jernalder. Fra litteraturen vides f.eks., at Gudmund

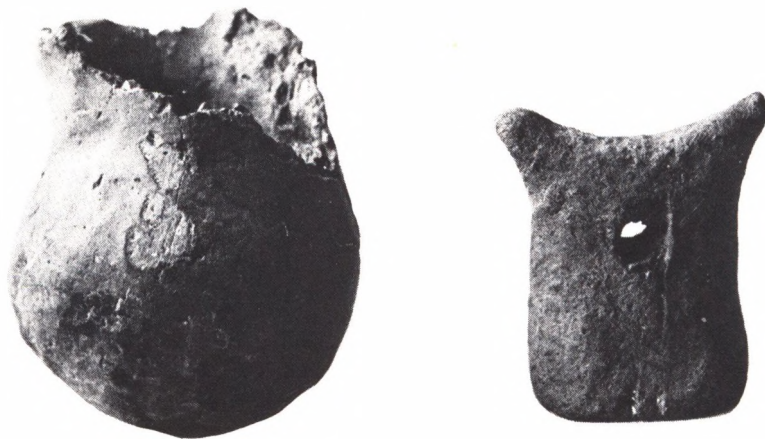

Fig. 1. Miniaturelerkar og -ildbuk fra Grønhedens Mark. 1:1.

Hatt har fundet enkelte ved sine omfattende undersøgelser af jyske bopladser og disses gravpladser (5), at Hans Kjær kender typen fra Ginderup (6), og endelig at Erling Albrechtsen har påtruffet dem i sine fynske jernaldergrave (7). Desuden har en ekstensiv gennemgang af de righoldige jernaldermagasiner på Vendsyssel historiske Museum vist, at sådanne små lerkar også findes her såvel på bopladser som i grave - om end sjældent. Fundsammenhængene for de gravfundne eksemplarer tyder ikke på, at de har været nedlagte i barnegrave, og man må nok regne med, at i hvert fald en del af miniaturelerkarrene har haft en praktisk funktion i de voksnes verden. Såvel Kjær som Albrechtsen foreslår en anvendelse som saltkar, og Albrechtsen mener tillige, at nogle kan have været anvendt som børnekopper (altså *ikke* legetøj). En diskussion af disse

tolkninger bærekraft skal dog ikke føres her. Muligheden for, at nogle af miniaturelerkarrene har været legetøj er dog stadig til stede. For selv om en praktisk »voksen« funktion af miniaturelerkarrene er sandsynlig, så må man tage i betragtning, at en legetøjsgengivelse af et stort lerkar på grund af råmaterialets (lerets) beskaffenhed dårligt kan laves mindre end et af de små lerkar med en praktisk funktion.

Miniatureildbukke er noget sjældnere, men én er f.eks. kendt fra de righoldige bopladslag ved Nørre Lyngby (8). Det må anses for yderst tvivlsomt, at miniatureildbukkene skulle have haft en praktisk funktion. Snarere kan de tænkes at have været anvendt som legetøj eller i kultens tjeneste.

Et par år før Grønhede-udgravningen var der på samme egn gjort et fund af tilsvarende karakter hvad angår miniaturekeramik. På lokaliteten Meller Stidsholt, der ligger ca. 2 1/2 km sydvest for Grønhedens Mark, foretog Vendsyssel historiske Museum i 1963 en

prøvegravning på en jernalderboplads (9). Den eneste landskabelige hindring for ubesværet færdsel mellem de to bopladser er den lille Grønhede Å. Da den hverken har stejle skrænter ved siderne eller er omgivet af større engstrækninger, har den formodentlig ikke været vanskelig at passere.

Meller Stidsholt-bopladsen har rummet flere hustomter, hvoraf mindst én er nedbrændt. Skårmaterialet tyder på en datering til samme tid som Grønhedehuset. I en søgegrøft gennem det nedbrændte hus fandtes et miniaturelerkar og en miniatureildbuk, fig. 2. Lerkarret, der har en lettere defekt rand, er 4,3 cm højt. Det har et kornaftryk på ydersiden. Ildbukken er 5,0 cm høj og har et aftryk af et kugleformet frø af ærtstørrelse. I overfladen af begge genstande ses enkelte indtryk af små fingerspidser. Endvidere har de begge en plump udformning og virker ret primitive i forhold til lerkar og ildbuk fra Grønhedens Mark. Godsets karakter tyder på, at de kan være lavet af samme

Fig. 2. Miniaturelerkar og -ildbuk fra Meller Stidsholt. 1:1.

klump ler. Begge har en rødlig farve og en ret porøs overflade, der må skyldes ildpåvirkningen ved husets brand.

At Grønhede-huset og huset fra Meller Stødsholt kan være samtidige, ligger nær ved hinanden uden væsentlige landskabelige hindringer for samfærdsel og begge indeholder et sæt bestående af et miniaturelerkar og en miniatureildbuk, giver anledning til visse overvejelser.

Man må regne med, at de to sæt har haft samme funktion i begge husene. Sammenholder man de foran nævnte anvendelsesmuligheder for henholdsvis miniaturelerkar og miniatureildbuk med hinanden bliver resultatet efter min mening, at det rimeligste vil være at betragte de to sæt som legetøj.

Grønhede-huset er af en sådan karakter, at man uvilkårligt sætter det i forbindelse med et stormandsbegreb. Endnu kender vi ganske vist ikke Meller Stødsholt-huset nærmere, men da det sandsynligvis ikke har haft et kælderanlæg som Grønhede-huset, er det sikkert et jævner jemalderhus og repræsenterer dermed en jævner ejer/bruger.

Dette kan give følgende lille glimt fra jemalderbøernes hverdag: den rige pige fra Grønhede-huset har fået et professionelt lavet legesæt bestående af et miniaturelerkar og en miniatureildbuk af sine forældre. Hendes fattigere veninde fra det nærliggende Meller Stødsholt-hus vil også gerne have sådan et sæt og laver derfor sin egen ubehjælpssomme version.

NOTER

1. O. J.: Lille bitte lerkar. Skalk 1967:5.
2. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, X, 1965. »Leketøj«.
3. VHM inv. nr. 1965/157-226. Grønhedens Mark, Volstrup sogn, sb. nr. 117, Dronninglund herred.
4. Palle Friis og Per Lysdahl Jensen: En jemalderhustomt med kælder på Grønhedens mark. Kuml 1966.
5. Gudmund Hatt: Jemalders Bopladser i Himmerland. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1938. Fig. 49, 89 m.fl. Gudmund Hatt: Nørre Fjand. 1957. Fig. 238 m.fl.
6. Hans Kjær: En ny Hustomt paa Oldtidsbopladsen ved Ginderup. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1930. Fig. 10.
7. Erling Albrechtsen: Fynske jemaldergrave, II, 1956. Side 201-2.
8. P. V. Glob: Neues aus Vendsyssels älterer Eisenzeit. Acta Archaeologica, VIII, 1937. Abb. 7.
9. VHM j.nr. 142/1963. Meller Stødsholt, Volstrup sogn, sb. nr. 116, Dronninglund herred.